DE ALIFOERSCHE DIENRENRIEM

V:-
49

Pp. 285765

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

V:-
49

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

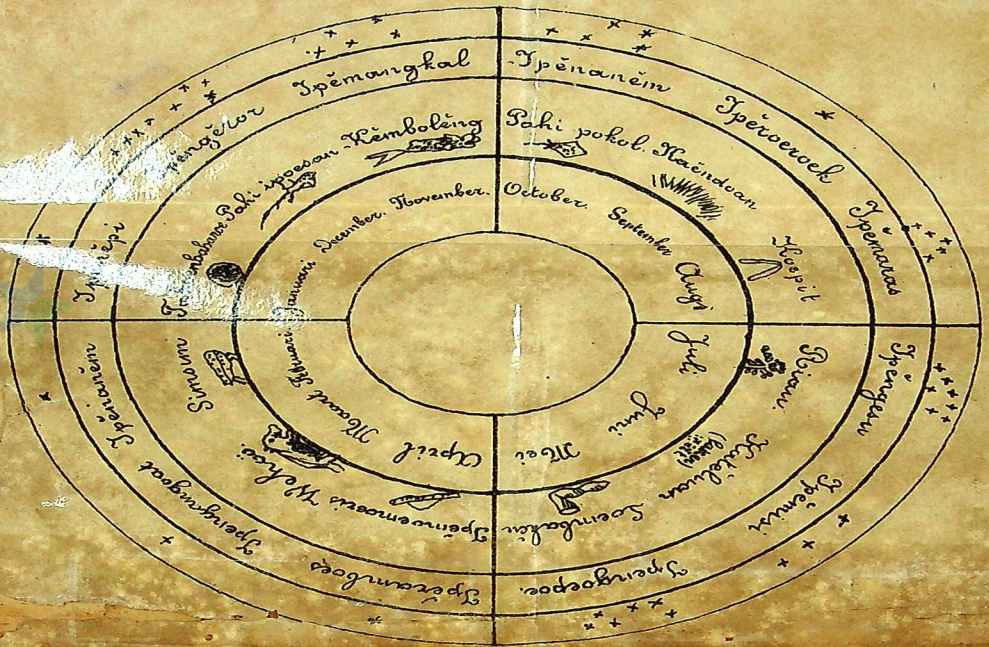
Ipěmangkal
Ipěnaněm
Ipěoroek
Ipěmaras
Ipěngěor
Kěmbolěng
Pahi pokol.
Kaěndoan
Korpit
Paki ipoesan
Novembar.
October.
September
Augi
Juli
Juni
Mei
April
Maart
Februari
Januari
December.
Sinsim
Riaui
Kalěluan
Loembakěn
Ipěnoemoesi Wehaö.
Ipěngoeat
Ipěramboeq
Ipěngoepoe.
Ipěnisi
Ipěngesu
Ipěnarěn

Ipengoepoe.
Ipéramboes

V.49.
Pengadaan : 28-6-2010
Nomor Induk : 156/PN/Museum
BIB - ID : 7302160
ITEM - ID : 212105082
Asal : Museum Pusat

De Alifoersche dierenriem.

Nevensgaande teekening van den Minahassaschen zodiak werd mij geleverd door het districtshoofd van Tanawangko, toen ik in die richting nasporingen in het werk stelde. Het kan zijn, dat de inrichting der teekening aan Europeesche voorstellingen herinnert, het is zeker, dat bijna al de namen, de Europeesche maandnamen uitgezonderd, en al de hiëroglyphen van inlandschen oorsprong zijn. De Alifoer van ouden datum heeft blijkbaar de dagelijksche en jaarlijksche hemelverschijnselen zeer goed waargenomen, voor zoover het onder zijne omstandigheden mogelijk was. Trouwens tot heden toe behoeft men slechts op een gegeven oogenblik den Inlander naar den stand van het een of ander bekend sterrenbeeld uit den dierenriem te vragen, en hij blijft het antwoord niet schuldig, al heeft onze papieren almanak reeds duizenden geleerd, hunne oogen niet meer op te slaan naar den hemel, alwaar zij tijden en gelegenheden moesten lezen, zoolang een aardsche kalender hun nog ontbrak.

Wij twijfelen er geen oogenblik aan, of de heidensche Minahasser van vroegeren tijd heeft zijne godsdienstige plechtigheden en werkzaamheden in verband gebracht met de verschijnselen aan den hemel; ja wij durven

BAT. PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

beweren, dat vele zijner heidensche voorstellingen aan de natuur alleen ontleend zijn. Om dit eenigszins op te helderen in betrekking tot den dierenriem, diene het volgende.

De aarde, zoo vertelt ons een Inlander, staat te midden van een groot rijstvat. De lezer wete, dat de onontbolsterde rijst of padi bewaard wordt in een vat van boombast gemaakt, welk vat in zijn verband wordt gehouden door een touw van rottan, dat er om heen gewonden en geknoopt is. Bedoeld vat heet in het Alifoersch Sangkor (Mal. loemboeng). De rottan er om heen gebonden heet Soemasangkor of meïehet, d. i. verband of bindsel, of eenvoudig band. Rondom de aarde nu is zulk een rijstvat, doch van ontzettende afmetingen, en de aarde staat midden daarin, of volgens anderen is de aarde zelf een groot rijstvat, welke voorstelling van jongeren datum is.

Volgens een priester nu, met wien wij over heidensche voorstellingen spraken, is er rondom de aarde een hemelsch wezen, dat Meïehet un tana, of band der aarde heet. Bedoeld wezen is noch mensch noch slang, alhoewel het veel van beiden heeft, of, zooals wij zouden zeggen, onder beide gestalten kan voorgesteld worden. De hemelband om de aarde vervolgt met zijn eene uiteinde voortdurend het andere, of, zooals onze priester zegt, de nimmer rustende slang vervolgt met haren kop voortdurend haren staart. Die hemelsche rottanslang of sawawitin schuift altijd voort, zonder haar doel te bereiken. Half geel, half zwart is de kleur van dat geheimzinnig wezen. Een inlander op eene andere plaats verklaarde, dat meïehet un tana hetzelfde is als niehetan, letterlijk: degene wien een band aangelegd is, dus: de gebondene of vastgehechte. Wie die „vastge-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

hechte" is, blijkt uit een oud Alifoersch gezang, waar het heet: niehetan im bawo um bene = de rijst is daar boven vastgehecht. (1) Met „rijst" zijn hier de sterren bedoeld. Nog heden ten dage wordt toch in niet alledaagsche termen van de zon gezegd, dat zij rijst gaat eten, wanneer zij uit het Zuiden terugkeerende naar het Noorden trekt; dan gaat de regentijd voorbij en de sterren zijn des avonds zichtbaar als uitgestrooid graan op den donkeren akker des hemels. Misschien zinspelen ook de verschillende verhalen, waarin de hemelsche oorsprong van de aardsche rijst wordt verhaald, op deze voorstelling. (2) Vatten wij nu het voorgaande samen, dan verkrijgen wij juist, wat de lezer misschien reeds lang in die raadseltaal gelezen heeft en wat luidt, zooals een Minahasser, die het goede oude bijzonder kent, verklaart: niehettan = meïehet un tana = soemasangkor = meïehet = de sterren van den dierenriem of de dierenriem zelf = de slang, die haren staart vervolgt = sawawitin = rottanslang of half-gele en half-zwarte slang; want de dierenriem is geel wat het dag-gedeelte en zwart wat het nacht-gedeelte betreft.

Als de rijst geplukt is en de Minahasser bij deze gelegenheid feest viert op zijn erf, welke feestviering altijd beschouwd wordt als de sluiting van het Alifoersche jaar, dan tijgen jongen en ouden ten rei en dans. De dansenden vormen altijd een' ongesloten kring; er blijft nog altijd een paar handen te hechten over. Voortdurend draaien en schuiven de dansenden voort. Het eene einde vervolgt onophoudelijk het hem ontloopende andere uiteinde, evenals het wezen daarboven. Deze dans heet maengket, en dit woord, hoewel een' anderen vorm heb-

(1) Aant. 1. *Red.*

(2) Zie N. PH. WILKEN, in Mededeelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, D. VII, p. 317.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

bende dan meïehet, staat ongetwijfeld daarmede in verband, en iedere inlander van ouden stempel weet dan ook mede te deelen, dat maengket aaneenlijmen of aaneenhechten beteekent. Onwillekeurig brengen wij dan ook dezen dans in verband met het reeds gevondene omtrent het immer draaiende wezen daarboven. Wij zien dan, dat de dans niets anders is dan de plastische voorstelling van den nimmer rustenden, den eeuwig draaienden en zich zelf vervolgenden dierenriem. Het mahatoetoeron en mahatatamboelelen, door den Heer WILKEN medegedeeld, zijn ongeveer van dezelfde beteekenis. (1)

En nu de dierenriem in zijne onderdeelen. Gewoonlijk weet de Inlander niet meer dan 6 of 7 van de twaalf gesternten op te noemen, en moeielijk is te bepalen, welke hij dan nog voorheeft. Immers de volgorde verschilt bij onderscheidene opgaven. Dat er evenwel vroeger zelfs meer dan twaalf namen van de gesternten des dierenriems bestaan hebben, lijdt, onzes inziens, weinig twijfel; doch stellige gegevens daaromtrent zijn wij nog niet machtig kunnen worden. De namen van 39 goden, of juister gezegd van 36 gewone goden en 3 buitengewone, zijn voor ons dan ook niets anders dan de 12 gesternten van den dierenriem verdrievoudigd, waarvan ieder derde gedeelte weêr eene merkwaardige godheid zou zijn. Iedere Alifoer geloofde vast en zeker, dat deze godheden aan den hemel (eenigszins naar het Oosten) aan de Westerkim of beneden de aarde woonden, en immer en altijd in het vlak van den dierenriem. (2)

Sawoerang, d. i. krokodil is een gesternte, zooals een priester mij in het eene dorp verklaart, terwijl zijn

(1) Zie Mededeelingen, D. VII, bijzonder p. 295–317.
(2) Zie hier echter Dr. G. A. WILKEN, het Animisme p. 227, e.v. *Red.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

collega in een ander dorp meent, dat het een god is. Welk sterrenbeeld met dien krokodil bedoeld is, blijkt mij niet, en hetzelfde moeten wij bekennen omtrent verscheidene andere, die ons opgegeven zijn buiten bovenstaande teekening. Deze zijn: 1. Kembah, een woord dat splijten of althans een aanverwant denkbeeld uitdrukt. 2. Poeïkan, d. i. schildpad. 3. Bembah, d. i. kreeft. 4. Sapoen, d. i. garnaal. 5. Kapoegoe, d. i. tol. 6. Koöko, d. i. vogel, haan of kip. Het woord vogel kan evenwel in een bekend Alifoersch raadsel ook morgen of nacht verbeelden.

Dit raadsel luidt aldus: ikaskas ni koöko oeng koelo = door den witten vogel wordt uiteen gejaagd = de heldere morgen, die de menschen hunne woningen uitdrijft naar de tuinen, zooals de kip hare jongen van onder hare vleugels uitdrijft bij het aanbreken van den dag. Rewokĕn ni koöko oe rĕmdĕm = door den zwarten vogel wordt verzameld = de zwarte nacht, die met zijne vale vlerken de menschen verzamelt in hunne woningen, zooals de kip hare kuikens des avonds verzamelt. Dat de sterren bij het naderen van de heldere wieken van den morgen uiteengedreven worden, is voor een ieder duidelijk, en dat ze des avonds zich andermaal verzamelen is tevens helder genoeg.

In den regel beginnen Inlanders hunne sterrenlijst met Pahi-pokal, in de voorgaande teekening in de maand October voorkomende. Wij zouden het woord kunnen vertalen met kriel-rog of rog met afgekapten staart, zooals de teekening eenigszins aangeeft, welke kriel-rog alleen aan den hemel en niet in de werkelijke zee leeft. Het sterrenbeeld stelt ongetwijfeld de weegschaal voor.

De tweede in de reeks is Pahi-ipoesan d. i. de rog met den staart. Het is de schorpioen, en wanneer in

PERPUSTAKAAN NASIONAL

onze teekening een ander sterrenbeeld voorgaat, dan kan de reden dezer verwisseling deze zijn, dat te veel op den staart van den schorpioen gelet is, die, zooals iedereen zien kan, tot voorbij den schutter heen schijnt te slingeren. Immers Kémboléng d. i. haai = de schutter. Er bestaat evenwel een andere reden, die meer geldt. Doch aleer wij deze behandelen, dienen wij het oog te slaan op Kémboléng, dat, zooals wij zeiden, de haai beteekent en voor ons de schutter is.

In het Noorden van de Minahassa bestaat onder de strandbewoners het geloof, dat er in zee een groote haai leeft, de sterrenhaai genaamd, die zoo nu en dan den visscher verschijnt in den vorm van een' oude van dagen, die eerzame en eenzame hengelaars met prauw en al verslindt. Bedoelde haai daagt aan den horizon op, als van vuur zijnde, of verspreidt licht in de diepte, en wie zijne roeispanen, bij de verschijning van dien haai, niet rept, wordt meêdoogenloos verslonden.

Als de weegschaal en schorpioen in de zonnestralen ondergaan, of, in Alifoersche termen, de roggen verzinken in het Westen, dan vervolgt hen de barsche haai, en er ontstaat een woeste strijd der elementen. Er ontstaan golven als bergen en een storm, alsof de wereld zal vergaan. Geen wonder, de haai vervolgt den rog, en bijt hem zijn' staart af, en voor iedereen, die weet, dat in November de Westmoesson in al zijne kracht zich kan doen gevoelen, is dit zeer duidelijk. Dit is dan ook de reden, dat dagen na dien ontzettenden strijd, de zee nog rood ziet van 't roggenbloed en deze arme vervolgden met ontzettende wonden en afgebeten staarten ronddolen zonder rust te vinden. Dit is dan ook de reden, dat onze teekenaar en sterrekundige den haai den rog met afgekapten staart deed vervolgen. De lezer heeft onder-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tusschen reeds gevat, dat de sterrenbeelden, die den Westmoesson onderhouden of te voorschijn roepen, van vischachtigen aard zijn, evenals dat bij den Europeesch-Aziatischen dierenriem plaats had.

Tahoen baharoe, dat nu volgt, is, zoo als iedereen zien kan, een Maleische naam, en eene inlandsche uitdrukking heb ik er niet voor kunnen vinden. (1) Daarom is het waarschijnlijk dat de term reeds lang in gebruik is. Volgens de opgave, in de maand Januari, zou het tegenwoordig de steenbok zijn. Dit laatste is zeer waarschijnlijk, daar de ster, die men in het bijzonder de Nieuwjaarssster noemt, α uit den Arend is en ongeveer ondergaat in 't midden van Januari. Een nieuwerwetsche term voor dit hemellicht is „koekjesster," welke gastronomische benaming aan het koekjesfeest, d. i. Nieuwjaarsfeest ontleend is, als wanneer hier ontzettende hoeveelheden koekjes gebakken en verorberd worden. De ontluikende bloem, bij dit sterrenbeeld geteekend, is ons niet geheel duidelijk, daar wij den oud-Alifoerschen naam van het sterrenbeeld niet kennen. Is de benaming van Europeeschen oorsprong, dan moeten Spanjaarden alreeds het beeld verdoopt hebben met eene Maleische uitdrukking, evenals zij dit deden met inlandsche goden en godinnen, waarvan zij eene drieëenheid vervormden tot: de Vader, de Zoon en de maagd Maria, welke verdooping waarschijnlijk spottend herdacht wordt in een oud-Alifoersch gezang. De ontluikende bloem kan dan het ontluikende jaar aangeven, doch de verklaring daarvan moeten wij afhankelijk stellen van latere onderzoekingen.

Het nu volgende sterrenbeeld heet Simsim, en zou van wege de maand Februari, die er bij gevoegd is, de Waterman voorstellen. Simsim beteekent meikever, en dit

(1) Aant. 2. *Red.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

staat even vast als het onhebbelijke diertje op vier pooten in de teekening; doch daar Simsim een reduplicatie is van sim, dat het gronddenkbeeld van knabbelen uitdrukt, wordt de naam ook toegepast op den knabbelaar bij uitnemendheid, de veldmuis. Misschien is het wel om deze reden, dat de teekenaar het beestje slechts vier pooten schiep. Het sterrenbeeld kreeg zijn' naam, zoo luidt de inlandsche verklaring, omdat opgemerkt was, dat wanneer de zon in het beeld stond, de muizen en meikevers de rijpende rijst begonnen te beknabbelen. Nu hangt het evenwel geheel van den zaaitijd af, wanneer de rijst zal rijpen, en bovendien van de soort rijst. Daar evenwel, hier aan het strand althans, de rijst altijd zoo laat gezaaid wordt, dat ze in den regel niet voor einde April beknabbeld kan worden, betwijfelen wij de juistheid der verklaring, tenzij de zaaitijd vroeger in eene andere maand viel, of het sterrenbeeld verplaatst is. Wat wij het waarschijnlijkst achten is evenwel, dat ons sterrenbeeld de herhaling is van den zoo dikwijls voorkomenden regel, dat namelijk het verbeelde en het beeld door elkander gehaald zijn, en moeten er achter Simsim andere knabbelaars dan de twee aardsche steken.

Op laatstbeschreven sterrenbeeld volgt Wehoö of het wilde zwijn. In dichterlijke termen wordt Venus als avondster Ipenganno ni Wehoö, d. i. door de wilde zwijnen wordt reeds gegeten, (m. a. w. tijd dat de wilde zwijnen beginnen te eten), genoemd. Want, zoo zeggen inlandsche commentatoren, als Venus aan den avondhemel verschijnt, dan gaan de wilde zwijnen op onderhoud uit. Dat deze omschrijving niet de juiste is, blijkt uit het feit, dat niet op dat tijdstip alleen de wilde zwijnen op buit uitgaan, aangezien ze den ganschen dag uit zijn, en inderdaad altijd bezig om zich te voeden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Een andere naam voor Venus als avondster is Ipahamoemoeris. (1) Hoe wij het woord in het Hollandsch moeten overzetten is ons duister. Doch inlanders verklaren, dat de naam aan de ster gegeven werd om de volgende reden. Als men namelijk sagoweer tyfert, terwijl Venus, als avondster zichtbaar wordt, dan heeft de tapper nog tijd genoeg om na den sagoweer gedronken te hebben, andermaal te gaan. (2)

Zooals de lezer ziet, wordt het sterrenbeeld van de maand April aangeduid met den naam Ipahamoemoeris, en de hieroglyphe er bij gevoegd is een bamboe met draagband, het vat waarin de sagoweer getapt wordt.

Letten wij vervolgens op het sterrenbeeld van de maand September, dan zien wij, dat het aangeduid wordt met den naam Kaëndoan, en dat de teekening een' stralenkrans als van de opgaande zon voorstelt. Nu is Kaëndoan de naam van Venus als morgenster, of in het algemeen de plaats waar het morgenlicht zichtbaar is aan den horizon. Zooals iedereen weet, begint boven den evenaar, en dus ook in de Minahassa, de West- of regenmoesson, nadat de zon den evenaar gepasseerd is, dus in September. Vervolgens merken wij op, dat het wilde zwijn met den kop rechts geteekend is, terwijl de meikever of knabbelaar met den kop links is geteekend. Daar nu de varkens en ook de wilde zwijnen hier zwart zijn, kunnen wij niet nalaten in al het bovenvermelde eene inlandsche diepzinnigheid, een staaltje van Alifoersche geestigheid te zien. Wij meenen er in te vinden, dat het begin van den regentijd, d. i. in September, met opzet door een' tegenovergestelden term, zonsopgang is aangeduid, en de aankomst van den heeten moesson is uitgedrukt door het

(1) Zie Mededeelingen D. VII, p. 332.
(2) Aant. 3. *Red.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

woord, dat ook des noods avondschemering kan beteekenen. Zulke gevallen van terminologie met tegenovergestelde beteekenis komen onophoudelijk voor. Het tamme varken is, onzes inziens, een beeld geweest van den nacht. Mogen wij nu aannemen, dat het wilde varken de wild voortgejaagde wolken voorstelde, dan is de beteekenis van het vliedende varken op onze teekening heel duidelijk.

Evenals de rijst, komt de palmwijn oorspronkelijk van de goden, en wanneer wij den heidenschen priester zijn sagoweer zien offeren, plaatst hij ook plichtmatig den bamboe met het godenvocht zoodanig, dat die eenigszins helt van het Westen naar het Oosten. Trouwens het godennat, d. i. de regen, komt dan ook, zooals de lezer weet, van het Westen, en is uitgestort en door de aarde ingedronken in April, als wanneer de regentijd voorbij is.

Het nu volgende sterrenbeeld is Loembakĕn, dat is: wordt achteruitgetrapt of geschopt; want zoo zeggen onze verslaggevers, als de zon in dit sterrenbeeld staat, wordt het op het veldstaande zaad door storm achteruitgeschopt. In den regel wijst men Orion aan als Loembakĕn, doch waarschijnlijk zijn de tweelingen er meê bedoeld. Wat het achteruitschoppen beduidt is ons duister; doch dat de voet, die er bij geteekend is, op het trappen slaat, is ongetwijfeld.

Ook het sterrenbeeld Katĕloean d. i. drieheid, of wel Lakĕr d. i. »veel" is ons duister; en wij moeten daarover het stilzwijgen bewaren. (1)

De pleiaden worden Rijau genoemd, zooals het nu volgende sterrenbeeld, dat het zevengesternte aanduidt, aangeeft.

Wanneer wij de figuur nagaan in de teekening aan Rijau toegevoegd, dan blijkt ons, dat er een gebla-

(1) Aant. 4. *Red.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

derde boom mede bedoeld is. Iedere inlander weet dan ook te vertellen, dat het sterrenbeeld veel op een' boom gelijkt, en vooral op de bladeren wordt opmerkzaam gemaakt. Ongetwijfeld is deze hemelsche boom de waringin, de godenboom bij uitnemendheid. In het zuiden der Minahassa heet bedoeld sterrenbeeld wětěs, 't geen aldaar waringin (Urostigma benjaminum) beteekent, en welk woord in de noordelijke gewesten „strik" beduidt. Vragen wij naar de beteekenis van het woord Rijau aan den hemel, dat wil zeggen, waarom deze naam aan een gesternte gegeven is, dan krijgen wij tot antwoord, dat het woord = schitteren en wel door-elkaar-schitteren is. Tegenwoordig beduidt het woord Rijau in de landstalen der Minahassa en in het Maleisch: gegons, geschreeuw, gedruisch. Dat door-elkaar-schitteren en gegons of geschreeuw brengen wij in verband, en wij verkrijgen een denkbeeld, dat bij de verklaring van een gebruik onder wilde volken ons een' gewichtigen dienst kan bewijzen. Wij bedoelen het verjagen van eclipsen door middel van geschreeuw en getier, hetgeen in overoude tijden in onontwikkelde talen de poëtische uitdrukking moest zijn voor licht maken in de duisternis. Willen wij die opmerking – die wij overigens laten voor hetgeen zij is – nog geheimzinniger uitwerken, dan kunnen wij wijzen op het feit, dat leven en gedruisch maken in de duisternis den mensch aangeboren is.

Het is zeker, dat de waringin de meest vereerde godenboom onder de Maleische volken is, en de Minahassa maakt geen uitzondering op dien regel. Trouwens, vereerde steenen vindt men dan ook gewoonlijk onder dien merkwaardigen boom. Wisten wij nu zeker, dat ook andere Maleische volken de Pleiaden met een' naam aanduidden, die waringin beteekenen kan of beteekend heeft, dan was

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

daaruit af te leiden, hoe oud de godsvereering onder dien boom was.

Wij laten evenwel deze gansche quaestie voor het oogenblik liefst in het midden.

Wanneer de Pleiaden uit den zonnegloed opduiken, dan is het tijd, een goddelijke tijd, om klappers te planten. In het algemeen is het een wet van Meden en Perzen, dat een boom verplant moet worden in de richting van den op- en ondergang der zon, want anders zouden de boomen de operatie niet uithouden en gaan kwijnen. De reden daarvan, zoo zegt ons een districtshoofd, die deze wet ons verkondigt, is, dat de bast van den boom aan den oostkant altijd dikker is dan aan den westkant, en elke afwijking van dat dikke front kan nooit anders dan doodelijk zijn voor den boom.

Het laatste sterrenbeeld in onzen zodiak, dat wij te behandelen hebben, is Koepit, hetwelk vuurtang, of in het algemeen tang om iets aan te vatten beteekent. (1) Het zijn de Hyaden, die dan ook wel iets op een vuurtang gelijken. Maar meer gelijken de sterren er op als de zon, naar Alifoersche opvatting, in hun midden staat. Immers de zon wordt in heidensche offerfeesten het vuur genoemd. En dit vuur te midden der warmte van den oostmoesson maakt dan ook het sprokkelhout zoo droog, dat het bijna van zelf ontbrandt. Ontbrandt het niet, zooals de inlander gelooft, dat het doen moet, wanneer de zon in dit sterrenbeeld staat, dan neme men nooit anders vuur dan met de tang om het hout te ontsteken. Een gewoon brandhout zonder tang om het aan te vatten is onheilig, is ongoddelijk, want de goden doen anders.

Wij zullen ons niet wagen aan eene reconstructie van den Alifoerschen dierenriem, die zooals een oppervlakkig

(1) Aant. 5. *Red.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

kijkje reeds toont, deerlijk in de war is. Immers de Pleiaden en Hyaden, die ieder volgens onzen sterrekundige, afzonderlijk eene maand de eer hebben de zon ten hunnen huize te ontvangen, behooren voor ons maar tot één sterrenbeeld, terwijl Orion tevens een plaatsje gegund is, waar wij hem, den reus, niet de eer waardig keuren om zelfs de zon maar te ontmoeten op haren weg.

Toch moeten er redenen voor die verwarring zijn; want het toepassen van namen op bepaalde sterren en later op andere, gaat onzes inziens niet willekeurig, doch is afhankelijk van de dubbelzinnige beteekenis dier termen, en is te danken aan de speling van het vernuft.

Ten slotte geven wij hier de vertaling van de namen der maanden naar de werkzaamheden, die alsdan verricht worden.

1. Ipĕmaras = tijd van het openen der rijstvelden (door gras, riet en houtgewas te kappen).
2. Ipĕroeroek = tijd dat het aangekapte hout, enz. en het droge gras gebrand worden.
3. Ipĕnaněm = planttijd (van de maïs).
4. Ipĕmangkal = tijd van omspitten (van den grond tusschen de maïs, voor de rijst).
5. Ipĕngĕror = zaaitijd (van de rijst, tusschen de maïs).
6. Ipĕnĕpi = scheur-, d. i. pluktijd (van de maïs).
7. Ipĕnaněm = tijd van verplanten (der rijst).
8. Ipĕngangoat = tijd van wieden.
9. Ipĕramboes = tijd van het uittrekken van het gras tusschen de rijst.
10. Ipĕngoepoe = pluktijd (van de rijst).
11. Ipĕmisi = tijd van uittreden (van de rijst-aren, om de rijstkorrels te scheiden, de gewone wijze van dorschen).
12. Ipĕngesoe = tijd dat de gedorschte rijst naar huis wordt gebracht. (1)

(1) Aant. 6. *Red.*

Tanawangkŏ, December 1886. J. TEN HOVE.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

Aanteekeningen.

1. In het handschrift van den Heer Ten Hove staat: niehetan um bawo im bene. Waarschijnlijk is de in den tekst gegeven lezing: niehetan im bawo um bene, of meer nog: niehatan im bawo um bene, te verkiezen. Toch kan de constructie: niehatan am bawo im bene, zooals Prof. Kern opmerkte, verdedigd worden, mits men um bawo als substantief neemt: „het boven," dat is „de hemel". De hemel is dat »waaraan vastgehecht is," dus: niehatan. Daar in het Hollandsch „vasthechten aan" geen transitief is, kan men duidelijkheidshalve een ander woord, bijvoorbeeld »bezaaien" nemen, en vertalen: „bezaaid is de hemel met rijst". Wn

2. Er bestaat wel eene Alfoersche benaming voor de Nieuwjaarsster of Tahoen-baharoe (de Alfoer spreekt het woord taum-baru uit), namelijk: Pahilekan-un-taun, letterlijk: aanwijzer van het jaar. De Heer Ten Hove identificeert deze Nieuwjaarsster met α van den Arend. Gelijk straks echter blijken zal, wordt de Arend met den naam Laker bestempeld. De Nieuwjaarsster of Pahilekan-un-taoen is, meen ik, Sirius. Deze ster gaat in het begin van Januari op, als de zon ondergaat, is dus bij het donker worden helder zichtbaar aan de Oosterkim. Daarentegen gaat de Arend in het begin van Januari (de juiste tijd is 15 Januari) tegelijk met de zon op, en is dus niet zichtbaar. Nu zou het zeker vreemd zijn, dat men als »aanwijzer van het jaar" eene ster had gekozen, die niet te zien was. Wn

3. Dat Venus, een planeet dus, in den dierenriem opgenomen is, mag zeker vreemd heeten. Onjuist is het zeker, dat in de teekening Venus wordt opgegeven als avondster in Maart en April en als morgenster in September. Dit verandert toch elk jaar. Een van beiden dus: zijn Ipenganno-ni-wehoö, Ipahamoemoeris en Kaëndoan werkelijk namen van Venus, als

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

avond- en als morgenster, dan zijn zij door den zegsman van den Heer Ten Hove verkeerdelijk in den dierenriem gebracht; behooren die namen daarentegen werkelijk in den dierenriem, dan moeten zij met eene andere, natuurlijk vaste, ster worden geïdentificeerd.

Omtrent de benaming Ipahamoemoeris nog het volgende: Meer algemeen is de vorm Pamoemoeris in gebruik. Dit woord, afgeleid van poeris, beteekent: waardoor poeris veroorzaakt wordt. Wanneer deze ster namelijk des avonds om 9 uur ondergaat, kan men sagoweer of palmwijn tappen, al is het niet op den gewonen tijd. De gewone tijd is des morgens vroeg en des avonds tegen zonsondergang. Neemt men ze op andere tijden, dan is de sagoweer, zooals de Alfoer zegt, ongezond en veroorzaakt braking: dit noemt men poeris. Nu is het, gelijk men weet, niets ongewoons in de Minahassa, dat men iets aanduidt met een' term, die juist het tegenovergestelde te kennen geeft (zie: Spreekwoorden en eigenaardige spreekwijzen in het Toumboeloesch, Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 3de stuk, D. 5, blz. 208-209). Zoo ook hier. De sagoweer-maand bij uitnemendheid, de maand waarin men op alle tijden van den dag sagoweer kan tappen zonder vrees voor poeris, wordt »de maand die poeris veroorzaakt" geheeten.

4. Het sterrenbeeld Lakër is niet hetzelfde als Katëlaoean, hoewel het dikwijls daarmede verward wordt. Lakër bestaat uit drie sterren, die in eene nagenoeg rechte lijn liggen in een' schuinschen stand, en waarvan de middelste eene ster van de eerste grootte is, terwijl de twee anderen sterren zijn van de derde grootte. Dit sterrenbeeld is ongetwijfeld de Arend. Katëloean bestaat op dezelfde wijze als Lakër uit drie sterren, die evenwel dichter bijeen staan. Dit gesternte, dat ongeveer 1½ maand vroeger zichtbaar is, is zeker de Schorpioen. Lakër wordt vooral te Tomohon geraadpleegd bij den landbouw. De maïs of miloë (djagoeng) moet geplant worden, wanneer dit gesternte des avonds opkomt, dat wil zeggen, wanneer het des avonds met zonsondergang aan de Oosterkim zichtbaar wordt, ongeveer in de maand Juli (de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

juiste tijd van opkomst van α van den Arend op 15 Juli is 6 u. 10 m.), terwijl de rijst moet worden gezaaid, als de ster des morgens, even vóór de zon opkomt, d. i. in Januari.

Het is noodig, ter verklaring van de plaatsing van Katëloean of Lakër in de maand Juni (terwijl de zon toch feitelijk in Katëloean = Schorpioen op 30 November en bij Lakër = Arend op 15 Januari staat), hier een paar algemeene opmerkingen te maken over de inrichting van den Alfoerschen dierenriem.

Wanneer wij zeggen, dat de zon in het een of ander sterrenbeeld staat, is het de bedoeling, dat de zon in de richting van dat sterrenbeeld te zien is. De ster gaat dan tegelijk met de zon op en onder, bevindt zich overdag aan den hemel en is dus alleen met het gewapend oog te onderscheiden. Het spreekt vanzelf, dat onbeschaafde volken, gelijk de Alfoeren van de Minahassa, die geene kijkers of andere instrumenten hebben, bij het samenstellen van den dierenriem, van andere gegevens moeten zijn uitgegaan. Zoo zullen zij vooral gelet hebben op het zichtbaar worden van eene kenmerkende ster aan de oosterkim, of op het voorkomen van eene dergelijke ster in het zenith, korten tijd voor zonsopgang of onmiddellijk na zonsondergang. Van daar bijv. de plaatsing van Rijau en Koepit in Juli en Augustus. Zooals de Heer TEN HOVE terecht opmerkt, is Rijau te identificeeren met de Pleiaden en Koepit met de Hyaden. Dat zij in de teekening voorkomen bij de genoemde maanden, is niet dewijl de zon dan in hunne onmiddellijke nabijheid staat, dat zij dan tegelijk met de zon op en onder gaan (want dit heeft reeds ongeveer drie maanden van te voren plaats gehad), doch zeker daarom dat Rijau = Pleiaden, in de laatste dagen van Juli, en Koepit = Hyaden, in de laatste dagen van Augustus, zich even vóór dat de zon opkomt, in het zenith bevinden. Op dergelijke wijze nu moet de plaatsing van Katëloean en Lakër bij de maand Juni te verklaren zijn. Van deze twee, die, gelijk wij gezien hebben, verkeerdelijk met elkander geïdentificeerd worden, hebben wij hier bepaaldelijk Lakër te noemen. In de maand Juni toch vertoont Lakër = Arend zich, ongeveer een uur na zons-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ondergang, aan de oosterkim, en is dan den geheelen nacht zichtbaar, terwijl dit met Katěloean = Schorpioen, reeds in Mei het geval is. Uit het opgemerkte blijkt dus, dat men niet zonder meer de Alfoersche sterrenbeelden, naar de maanden, die er bij staan, mag identificeeren met de teekenen van onzen dierenriem. Wn

5. Omtrent Koepit valt nog het volgende op te merken. Wanneer dit gesternte, des avonds met donker worden, ongeveer in het zenith staat, dat is in Februari, dan heeft men, hoewel in het midden van den regentijd, gedurende eenigen tijd droog warm weêr, zoodanig dat opgehoopt gras, als men een hoopje vuur er in legt, dadelijk vlam vat, hetwelk anders slechts in het midden van den oostmoeson gebeuren kan. Wn

6. Ter verklaring van de in den tekst voorkomende benamingen diene, dat men op de droge velden in den regel eerst maïs plant, en, als het gewas geoogst is, soms reeds vóór dien tijd, wanneer de vruchten beginnen te rijpen, rijst tusschen de maïsstammen zaait. In plaats van de door den Heer TEN HOVE opgegeven vormen gebruikt men, ter aanwijzing van den tijd, waarin de eene of andere handeling, betrekking hebbende op den landbouw, plaats heeft, ook veel den gereduplíceerden stam met voorgevoegd mĕ. Voor ipĕmaras, ipĕroeroek, ipĕnanem, ipĕngĕror, enz., zegt men evenzeer mĕmamaras, mĕroeroeroek, mĕnananĕm, mĕngĕngĕror, enz. (Zie uitvoeriger hierover: N. P. WILKEN, Iets over den landbouw in de Minahassa en de daarbij gebruikelijke benamingen, Tijdschrift van Nederl. Indië, jaarg. 1870, dl. II, bladz. 373 e.v.). Voor Tomohon valt het ipĕmaras of mĕmamaras in Mei of in het begin van Juni, het ipĕnanĕm of mĕnananĕm (van de maïs) in Juli, het ipĕngĕror of mĕngĕngĕror in Januari. Wn

---